

צבי קאנאר

איך און למד

געווען איז דאָס אויפֿן ווערק צע, אינעם גיהנום אויף דרערד. אין האַרבסט 1943 זענען מיר דאָרט אָנגעקומען מיטן קראַקעווער טראַנספּאָרט פֿון פּלאַשו. שוין ביים אַרײַנגאַנג אין לאַגער האָט זיך למד געוואָרפֿן אין די אויגן. מיר האָבן נישט פֿאַרשטאַנען ווי אַזוי איז דאָס מעגלעך? ער איז דאָך נאָר וואָס מיט אונדז אָנגעקומען און שוין אויך דאָ עולה לעגדולה געוואָרן? דעם אמת געזאָגט האָבן מיר אים שוין גוט געקענט פֿון פֿריער, פֿונעם יולאג 1. אָבער דאָ אויפֿן ווערק צע האָט ער זיך געהאַט דערהויבן צו אַזאַ געפֿאַלנקייט וואָס זעלטן עמעצער איז צו דעם דערגאַנגען.

געטראָגן האָט ער ווי אַלע אָדעמענער (פּאָליציאַנטן) אַ טונקעלן מונדיר מיט הויכע אָפֿיציר-שטיוול, און אַ קײַלעכדיק היטל מיט אַ געלן מאָגן-דוד פֿון פֿאַרנט. אין דער לענג און אין דער ברייט איז זײַן מונדיר געווען פֿאַרשמירט מיט ברייטע געלע פּאַסן, ווי בײַ אַלע געפֿאַנגענע. אין דער האַנט האָט ער תמיד געהאַט גרייט אַ לעדערנעם קאַנטשיק צו "האַלטן אָרדענונג." "קורוועס! ווילדע חיות!" פֿלעגט ער אויף אונדז שרײַען אין די פֿרימאָרגנס בײַ די "אַפעלן" פֿאַרן אַרויסמאַרש אין די פֿאַבריקן אַרײַן צו דער אַרבעט, און דערבײַ פֿאַרפֿאַרן איבער די קעפּ מיט זײַן ברענענדיקן קאַנטשיק. אַז ס'איז אים נימאס געוואָרן דער קאַנטשיק פֿלעגט ער זיך באַנוצן מיט זײַן פּאַלקע. להפּוך צו די אַנדערע אַ. ד.-מענער, וואָס זענען מײַנסטנס געווען הויכע שטאַנדיקע יאַטן, איז למד געווען אַ קליינוויקסיקער, מיט אַ פּאַר ברייטע פּלייצעס און קרומע קאַשלעוואַטע פֿיס, וואָס האָבן זיך נאָך מער קרום אָנגעזען אין זײַנע הויכע אָפֿיציר-שטיוול. פֿאַר למכן האָבן אַלע געציטערט, שיר ווי פֿאַר אַ דײַטש. "נאָך אַ מזל, וואָס זײַ גיבן אים נישט קײַן געווער אין האַנט," -- האָבן די געפֿאַנגענע געזאָגט.

ווי אַנדערש איז אָבער געווען זײַן צווילינג-ברודער בערל, אָדער פּאַן בערנאַרד, ווי אַלע האָבן אים גערופֿן. אויך ער איז געווען אַ

פּאַליציאַנט, כּוואַלט געזאָגט צו גוט פֿאַר אַ פּאַליציאַנט, אָבער ס'איז נישט געווען צו פֿאַרגלייכן. בערלען האָבן אַלע ליב געהאַט ס'לעבן און דאָס איז געווען אַ זעלטנהייט ליב צו האָבן אַ פּאַליציאַנט. אפֿילו אין זיין אָפּוועזנהייט האָבן אים אַלע גערופֿן פֿאַן בערנאַרד, און זיך געווינדערט אויף דעם קאָלאָסאַלן אונטערשיד פֿון די צוויי צווילינג-ברידער. יעדן פֿרימאַרגן ביים אַרויסגאַנג צו דער אַרבעט פֿלעגן אים אַלע באַגריסן מיט אַ ברייטן "גוטן-מאָרגן, פּאַניע בערנאַרד." פֿאַן בערנאַרד וואָס איז געשטאַנען ביים טויער פֿון לאַגער און געציילט די אַרויסמאַרשירנדיקע רייען האָט אויף יעדער באַגריסונג צוריקגעגריסט מיט אַ נאָך ברייטערן "גוטן מאָרגן." נישט איינמאָל פֿלעגט ער זיך צוליב דעם טועה זיין און געמוזט נאָך אַמאָל אָנהויבן צו ציילן די רייען אויף נײַ.

אפֿילו די זעלבע מענטשן וואָס האָבן מיט אַ מינוט פֿריער אַריינגעכאַפט מיטן קאַנטשיק איבערן קאַפּ פֿון למכן, האָבן מיט אַ מינוט שפּעטער, ווי אויף צו להכעיס באַגריסט זיין ברודער. ס'האַט אויסגעזען ווי דער "גוט מאָרגן" וואָלט אַריינגעבראַכט אַ שטיקל מענטשלעכקייט אינעם לאַגער-לעבן.

קיין מאָל האָט מען נישט געזען די צוויי ברידער צוזאַמען. אין אָנהייב האָבן אַ אַסך נישט געוויסט אַז זיי זענען ברידער, און נאָך אַ צווילינג דערצו. כאָטש פֿיזיש זענען זיי מכלומפרשט [כלומרשט] געווען ענדלעך איינער צום צווייטן, האָבן זיי דאָך פֿאַרשידן אויסגעזען. די הייך און דאָס געשטעל איז ביי זיי געווען דער זעלבער.

דאָס יאָר 1942 האָט זיך קאילו אָנגעהויבן געוויינטלעך פֿאַר די יידן אין סלאָמע, אין פֿאַרגלייך צו די לעצטע טעג פֿון דעם אַלטן יאָר. וואָלט זיך איצט מיטאַמאָל באַוויזן אַ פֿרעמדער, צי גאָר אַ מלאך פֿון הימל און אַ קוק אַראָפּגעגעבן פֿון אויבן, וואָלט ער געמיינט אַז דאָס שטעטל סלאָמע וואָס ליגט איינגעטוליעט אונטערן טיפֿן שניי, וואָס בלויז דער שפיץ פֿון קלויסטער שטייגט אַרויס, געהערט בכלל נישט צו קיין ווירקלעכקייט, נאָר צו עפעס אַ מעשהלע פֿאַר קינדער. וואָלט ער אַראָפּגענידערט אַ ביסל נידעריקער וואָלט ער געקאָנט זען נישט ווייט פֿונעם קלויסטער צוויי קיילעכדיקע קופּאַלן וואָס שטאַרצן אַרויס פֿון אַן אַלטן פֿירקאַנטיקן בנין, ווי אַ זכר פֿון אַן אַלט עקזאַטיש לאַנד. ביים אַריינגאַנג אויף דער טיר פֿונעם בנין וואָלט ער

געקאנט לייענען, אין אויסגעקריצטע, האלב-אויסגעמעקטע גאלדענע אותיות, דעם ערשטן געבאָט פֿון די צען: "אָ נ ו כ י..." און אַקעגן איבער דעם געבאָט "לא תירצח." וואָלט ער זיך גוט צוגעקוקט, וואָלט ער געזען אַז די טיר פֿונעם בנין איז פֿאַרשלאָסן אויף זיבן שלעסער און אַז שוין פֿון לאַנג נוצט מען שוין נישט דאָס דאָזיקע הייליק הויז. וואָלט ער אַ קוק געטאָן, אויף דער צווייטער זייט שטאָט, וואָלט ער געזען ווי קינדער גליטשן זיך אויף דעם פֿאַרפֿורירענעם טייך, און שליטלען זיך אויף דעם באַרג וואָס גרענעצט זיך מיט די הייזער פֿון שטאָט. ער וואָלט בפֿירוש געקאָנט זען ווי טייל קינדער ציען נישט אַרויס זייערע שליטלעך ביז צום שפיץ באַרג ווי די אַנדערע קינדער טוען, כדי פֿון דאָרט זיך צוריק אַראָפּצושליטלען, נאָר בלייבן מיטאַמאָל שטיין אין מיטן באַרג, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט זיך צו דערנענטערן ביז צום שפיץ, און שליטלען זיך אַראָפּ פֿונעם האַלבן באַרג. פֿון אָנהייב וואָלט ער נישט פֿאַרשטאַנען וואָס ס'קומט דאָ פֿאַר. אָבער ווען ער וואָלט אַביסל מער אויפֿגעמאַכט די אויגן וואָלט ער געזען אַז אין מיטן באַרג שטייט אַ סלופּ מיט אַן אויפֿשריפֿט: "אַכטונג! עס איז שטרענג פֿאַרבאָטן פֿאַר יידן צו פֿאַרלאָזן דעם שטח פֿון שטאָט! פֿאַר פֿאַרלאָזן די שטאָט קומט טויטשטראָף!"

ער, דער פֿרעמדער, צי דער מלאך, וואָלט אויך געקאָנט זען, אַז די יידן אין שטאָט באַוועגן זיך בלויז אויף איטלעכע גאַסן אַרום דעם מאַרק. אַז קיין בערד מיט פּאות טראָגן זיי נישט, ווי אַמאָל, און אויך נישט קיין לאַנגע קאַפּאַטעס מיט ייִדישע קיילעכדיקע היטעלעך, און אַז אויף די אַרעמס טראָגן זיי ווייסע בענדער מיט בלויזע מאָגן-דודס. ער וואָלט נאָך אַ סך זאַכן געקאָנט זען און זיך איבערצייגן, אַז דאָס שטעטל סלאָמע איז בכלל נישט קיין מעשהלע פֿאַר קינדער, ווי ס'האָט זיך אים אויסגעדאַכט פֿון דער הויך. און -- ס'וואָלט פֿאַר אים בעסער געווען ער זאָל זיך וואָס שנעלער אָפּטראָגן, אַהין פֿון וואַנען ער איז געקומען.

וואָלט זיך איצט, אין מיטן חודש יאָנואַר, דער קריג פֿאַרענדיקט, וואָלט מען היינט צו טאָג געזאָגט אַס אָט די מלחמה איז געווען אַ זייער שרעקלעכע מלחמה. טאַטעס, מאַמעס, באַבעס און זיידעס וואָלטן געהאַלטן אין איין דערציילן מעשיות פֿאַר זייערע קינדער און קינדסקינדער, וואָס די שטאָט סלאָמע האָט מיטגעמאַכט.

אייניקלעך וואָלטן צו פֿוסנס פֿון זייערע באַבעס זיך צוגעהערט מיט אַפֿענע מיילער, ביז שפּעט אין די נעכט אַרײַן, וועגן די מעשים-נוראים, ווי אַזוי מענטשן זענען פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין חיות און געפֿרעסן איינער דעם אַנדערן. דערבײַ וואָלט מען דרײַ מאָל אויסגעשפּיגן און צוגעגעבן: "נישט הײַנט געדאַכט". בשום אויפֿן וואָלט מען נישט מוחל געווען דעם מעריבֿדיקן גרויסן שכן-לאַנד, צו וואָס פֿאַר אַ נסיונעסן ער האָט אונדז צוגעבראַכט. די מחלוקתן אין שטאָט וואָלטן אַפֿשר אַנגעגאַנגען ביזן הײַנטיקן טאָג, ווער ס'איז יאָ צי נישט גערעכט געווען. צי האָט מען יאָ צי נישט געדאַרפֿט מיטאַרבעטן מיטן רוצח. קען זײַן אַז טייל מענטשן וואָלט מען אַרײַנגעלייגט אין חרם, זיי אויסגעשלאָסן פֿון כלל ישראל.

און אַפֿשר וואָלט מען גאָר זיי אַלע מוחל געווען? ווייל אויך זיי, די באַשולדיקטע, וואָלטן געהאַט זייערע טענות, און באַשולדיקט גאָר די אַזוי-גערופֿענע שײַנע ייִדן, וואָס בשעת צרה האָבן זיי פֿון זיך אַראָפּגעוואָרפֿן יעדער מין אַחריות פֿאַרן קהל און געשטאַנען אין אַ זײַט, שטאָט צו האָבן מוט צו שטײַן אויג אויף אויג מיטן שונא. מען וואָלט הײַנט זיכער געפֿייערט, יעדער יאָר, צווישן חנוכה און פורים, אַ נייעם נס-יום-טובֿ מיט זאָגן הלל, וואָס מען איז פטור געוואָרן פֿון אַ נייעם המן. געדאַנקט דעם השם יתברך וואָס האָט ווידער באַוויזן נישט צו פֿאַרלאָזן זײַן פֿאָלק ישראל. אַלץ וואָלט געשטימט ווי עס ווערט געברענגט אין די הייליקע ספֿרים. עס האָט זיך אָבער גאָר אַנדערש אַפּגעשפּילט....

דער חודש יאָנואַר איז נאָך כּמעט נישט געהאַט פֿאַרבײַ, ווי מיט אַמאָל האָט זיך צעשפּרייט אַ קלאַנג אין שטאָט אַז אין קורצן וועט מען דורכפֿירן אַן "אַקציע". קיינער האָט נישט געוויסט וואָס דאָס איז אַזוינס "אַן אַקציע", און קיינער האָט נישט געוויסט פֿון וואַנעט דער קלאַנג שטאַמט. געווען אַזעלכע וואָס האָבן געזאָגט אַז די גאַנצע אידייע איז נישט מער ווי סתם אַ המצאָה פֿון געלבאַרדן פֿאַר אַ נייער פרנסה. וואָס מער טעג עס זענען פֿאַרבײַ, אַלץ מער האָט מען גערעדט וועגן אַן אַקציע, ביז קיינער האָט מער נישט געצוויפֿלט אַז אַן אַקציע וועט פֿאַרקומען. נאָר וואָס דאָס איז, האָט קיינער נישט געוויסט, נישט געקאַנט זיך פֿאַרשטעלן. האָבן זיך ייִדן געבראַכן די קעפּ און אַן אומהײַמלעכער שוידער האָט אַרומגעכאַפט פֿון גרויס ביז קליין. טייל האָבן געזאָגט אַז אַן אַקציע מײַנט -- אַ מין פּאָגראַם

רחמנא-לצלן. די עס-עס פֿאלן אָן אויף אַ שטעטל און ברענגען אום וועמען זיי טרעפֿן, גענוי ווי אין די צייטן פֿון כמעלניצקי. אַנדערע ווידער האָבן געטענהט אַז סע וועט פֿאַרקומען אָן "אויסזידלונג," פֿון אַ טייל, צי פֿון אַלע ייִדן. ווי אַהין האָט קיינער נישט געוויסט.

צווישן פורים און פסח האָבן זיך נייע קלאַנגען פֿאַרשפּרייט. ווער ס'האָט זיי פֿאַרשפּרייט האָט ווידער קיינער נישט געוויסט. דאָס מאָל האָט מען די קלאַנגען נישט צעפּויקט אויפֿן קויל, נאָר שטיל זיך געשושקעט אויפֿן אויער, ווי אַ גרויסן סוד, פֿדי חס-ושלום, נישט אַנצומאַכן קיין בהלה. מען האָט זיך געסודעט אַז פרען וואָס אין ערגעץ ווייט, ווייט, אויף יענער זייט בוג, אין אוקראַינע, אויף די נייע פֿאַרנומענע געביטן, קומען פֿאַר מעשוּנעדיקע גרויל-מעשִׁים קעגן ייִדן. מע זאָגט, און דערביי האָט מען דריי מאָל אויסגעשפּיגן, אַז מען קוילעט דאָרט אויס גאַנצע קהילות. אַלץ איז אַבער געווען אַזוי נישט קלאָר, ווי אַ סך זאַכן זענען דעמאָלט נישט געווען קלאָר. בלויז געלבאַרד, דער מסור, האָט גערעדט קלאָרע דיבורים:

"ייִדן, ס'טויג אין דר'ערד!" -- פֿלעגט ער זאָגן, דער עיקר בעת ער איז געווען בגילופֿין. און בגילופֿין איז ער תמיד געווען. דער רבֿ פֿון שטאָט, רבֿ יודל, פֿלעגט זיך גוט צוהערן צו זיינע רייד. און נאָך יעדן אַזאַ זאָג, וואָס דער מסור האָט אַרויסגעלאָזט פֿון זיין מויל האָט דער רבֿ אויסגערופֿן אַ תענית בציבור.

"תעניתים וועלן העלפֿן ווי אַ טויטן באַנקעס!" האָט דער מסור געלאַכט, גאָט האָט אויסגעדרייט דעם דאַשעק און מאַכט זיך פֿלא-ידע...."

און וואָס וועט יאָ העלפֿן, פֿאַניע געלבאַרד? "האָט דער רבֿ פֿון גרויס פחד מיט אַ מאָל אָפּגעגעבן כּבֿוד דעם נייעם מלך, טיטולירנדיק אים פֿאַן.

-- "גאָרנישט רבי וועט העלפֿן! אַלץ איז פֿאַרלוירן!!" דער רבֿ איז געווען דער איינציקער ייִד אין שטאָט פֿאַר וועמען דער מסור האָט נאָך געהאַט אַ שטיקל דרך-ארץ. דאָס לעצטע יאָר האָט ער דעם אַלטן רבֿ מיט דער רעבעצן אויסגעהאַלטן מיט פרנסה. ער האָט אויך באַשיצט דעם רבֿ פֿון די דייטשן פֿאַר טראָגן אַ באָרד מיט פאות,

ממש ביז צו דער לעצטער מינוט, ווייל טראָגן אַ באָרד מיט פאות איז געווען שטרענג פֿאַרבאָטן.

די יידן אין סלאָמע האָבן אין אָנהייב נישט געגלויבט, אָדער נישט געוואָלט גלויבן, אין די אלע אויסטערלישע קלאַנגען. אָבער ביסלעכווייז, ווען עס זענען אָנגעקומען מער באַגלייבטע אידייעס, ווי למשל אַז מען האָט אַרויסגעשיקט אַ טראַנספּאָרט מיט מענטשן פֿונעם קראַקעווער געטאָ אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג אַריין, האָבן זיך די סלאָמער יידן אָנגעכאַפט אין אלץ וואָס מען קאָן זיך אָנכאַפּן, אַבי זיך צו ראַטעווען....

געלבאָרד האָט איצט געפֿונען אַ נייע פרנסה. ער איז געקומען צו די פֿאַרמעגלעכע יידן, נישט בלויז פֿון סלאָמע, נאָר אויך פֿון דע אַרומיקע שטעטלעך אין מלך-עליענס גיטער, און זיי פֿאַרגעשלאָגן, פֿאַר גוט געלט, פֿאַרשטייט זיך, זיי, אָדער זייערע זין, זאָלן ווערן פּאָליציאַנטן, אָדער מיטגלידער אינעם יודנראַט און אַזוי אַרום זיך ראַטעווען מיט זייערע משפחות פֿון ווערן אַוועקגעשיקט. ער האָט זיי פֿאַרזיכערט, אַז דעם יודנראַט וועט מען נישט רירן. צווייטנס, געלבאָרד האָט נישט געדאַרפֿט צו זיי קומען, זיי זענען צו אים אַליין געקומען, זיך געבעטן, און אים געפֿאלן צו די פֿיס ווי פֿאַר אַ קעניג, ער זאָל זיי ראַטעווען.

צו אַבֿרהם ביעליצקין, וווּ ער האָט אים שוין איין מאָל כלומרשט אָפּגעראַטעוועט, איז געלבאָרד אַליין געקומען מיט דעם פֿאַרשלאָג, אַז זיינע צוויי זין, למד מיט בערלען, זאָלן ווערן פּאָליציאַנטן, און אַזוי אַרום אָפּראַטעווען זיין משפחה. דער שטאַלצער אַבֿרם ביאָליצקי, דער גבֿיר פֿון סלאָמע, האָט פֿיינט געהאַט דעם מסור שניאת-מוות ביזן צענטן דור אַריין. אין נאָרמאַלע צייטן וואָלט זיך אַזאַ גראַביאַן ווי געלבאָרד נישט דערוואָגט אפֿילו אַריבערצוטערעטן די שוועל פֿון זיין הויז. היינט אָבער איז ער דער קעניג פֿון די יידן, מישטיינס געזאָגט. האָט זיך אַבֿרם ביאָליצקי געטראַכט און דערביי אַראָפּגעלאָזט די אויגן, כדי נישט אָנצוקוקן דעם מסורס טרייפֿענע פנים.

"וואָס קווענקלט איר זיך אַזוי, רב אַבֿרהםטשע?" -- האָט אים דער מסור געפֿרעגט מיט אַ בייזיק געלעכטערל, "וואָס? כִּפֿאַרלאַנג אפֿשר

צו פֿיל געלט? מע ווייסט! אַלע ווייסן אַז איר האַלט באַגראָבן גאַנצע
אוצרות, נישט בלויז אין דר'ערד, נאָר אויך בײַ די פרצים און בײַ די
פּויערים אין די דערפֿער. גלויבט מיר, רב אַברהםטשע, אַז סע וועט
אײַך פֿון דעם אַלעס גאַרנישט בלייבן! זיי וועלן אײַך גאַרנישט
צוריקגעבן די גוים, אפֿילו נישט נאָך דער מלחמה. און ס'איז נאָך אַ
גרויסע פֿראַגע צי מיר ייִדן וועלן בכלל דערלעבן ביז נאָך דער
מלחמה? דערווייַל דאַרף מען ראַטעווען וואָס מע קאָן ראַטעווען!"
האַט דער מסור גערעדט מעשה קהל-פֿאַרזאָרגער.

"אויב אַזוי, פּאַניע געלבאָרד", האַט אים אַברם ביאָליצקי בעין
ברירה אָפּגעגעבן כּבֿוד רופֿנדיק אים "פּאַניע", אַנשטאָט מאַשקע
חזיר דוואַשעס, ווי מ'האַט אים אַמאָל גערופֿן אויף זײַן מאַמעס
נאָמען, ווייל ער איז נאָך ווי אַ פּיצעלע קינד געוואָרן אַ יתום, "אויב
אַזוי, אויב איר מיינט באמת, אַז מיר ייִדן וועלן חס-ושלום נישט
איבערלעבן די מלחמה, טאָ צו וואָס טויגן די אַלע געשעפֿטן? צי וואָס
זענט איר גראַדע צו מיר געקומען? מיט וואָס בין איך דען בעסער פֿון
די אַנדערע ייִדן?"

"רב אַברהםטשעלע, כּיזע אַז איר וויצלט זיך ווי אין די אַלטע גוטע
צײַטן ווען איר זענט נאָך געווען אין די פֿעדערן. פֿעטערס און מומעס
-- האָ...נישטאָ מער "טשיאַטשיו-ווייטשעה!" -- (געמיינט די
משפּחות ביעליצקיס, די קוויפּמאַנס, די זײַדמאַנס, וואָס האָבן זיך
כּסדר צווישן זיך משדך געווען און געשאפֿן אַ מין שבֿט, וואָס איז
געווען דאָס אויבערשטע פֿון שטייטל אין שטאָט) "עס זענען פֿאַרבײַ
די גוטע צײַטן פֿון אַמאָל, פֿון שיינע ייִדן, מיט פֿעטע הינדעלעך און
ייִכעלעך אויף שבת.... היינט עס איך הינדעלעך מיט ייִכעלעך יעדן
טאָג! איר הערט רב אַברהםטשעלע! יעדן טאָג!!! און מײַן מאַמע
שטאַרבט מער נישט פֿון הונגער....

די קלאָרע דיבורים פֿונעם מסור האָבן ווי אַ האַמער אַ זעץ געגעבן
איבערן קאָפּ פֿון דעם שטאָלצן גבֿיר פֿון סלאָמע. דאָס פנים זײַנס
האַט זיך צעפֿלאָמט ווי אַ פֿײַער, און קאַלטע טראַפנס שווייס האָבן
אַרויסגעשפּריצט אויף זײַן צעהיצטן שטערן. ער האַט געוואָלט עפעס
זאָגן, אָבער ס'איז גאַרנישט אַרויסגעקומען. חוץ אַ יענקעניש. ווי
קעגן זײַן ווילן האָבן זיך זײַנע אויגן אָנגעטראַפֿן מיט די שפּיציקע
אויגן פֿונעם מסור פֿון וועלכע אַ נקמה-געלעכטערל האַט

אָרויסגעבליצט פֿון זײַנע שוואַרצאַפֿלען, און ווי די שאַרף פֿון אַ חלף זיך אײַנגעשניטן אין ביאָליצקיס האַרץ. אַלץ האָט זיך אין אים געוואָרפֿן פֿון פֿחד, פֿון אַ מאָדנעם פֿחד, וואָס אפֿילו פֿון די דײַטשן האָט ער דאָס נישט געקאָנט. -- 55,000 זלאָטעס?! -- האָט דער מסור געפֿאָדערט, "און אײַערע צוויי זין וועלן ווערן פֿאַליציאַנטן!"

למך און בערל האָבן אָבער געהאַט אַנדערע פֿלענער. די צוויי ברידער האָבן זיך שוין פֿון אַ לענגערער צײַט אַרומגעטראָגן מיט אַ חלום זיך אַריבערצוכאַפֿן אויף יענער זײַט ווײַסל, וווּ מען דערצײלט, אַז אין די טיפֿע וועלדער גראַסירן פֿאַרטיזאַנער. דערווײַל האָבן זיי קיין ברירה נישט געהאַט און געהאַרכט דעם פֿאָטער צו ווערן פֿאַליציאַנטן, כאָטש אַבֿרהם ביאָליצקי האָט איצט אַליין געקאָנט זײַן דער ראָש פֿלל-טוער אינעם יודנראַט, אויב ער וואָלט ווײַטער פֿאַרבליבן אויף זײַן ערן-פֿאַסטן ווי דער פרעזעס פֿון דער ייִדישער קהילה. נאָך סױף חודש סעפטעמבער '39 ווען די דײַטשן האָבן פֿאַרנומען די שטאָט, האָבן זיי באַפֿוילן אויפֿצושטעלן אַ יודנראַט. אײַגנטלעך האָבן די דײַטשן געוואָלט אַז די זעלבע מענטשן פֿון דער ייִדישער קהילה זאָלן ווײַטער פֿאַרבלייבן אויף זײַערע פֿאַסטנס. אָבער אַזוי ווי כמעט אַלע אַנפֿירערס פֿון דער קהילה האָבן מער נישט געוואָלט האָבן דעם פֿבֿוד, צוליב פֿאַרשטענדלעכע סיבות, האָבן זיך אויף זײַערע פֿלעצער אַרויפֿגעזעצט מענטשן וואָס אפֿילו אין די וויסטע חלומות זײַערע, וואָלט זיי נישט אײַנגעפֿאַלן צו חלומען וועגן פֿאַרנעמען אַזעלכע פֿאַזיציעס בײַ קהל. די דײַטשן ווידער איז נישט געגאַנגען אין לעבן וועלכע ייִדן עס זיצן אין יודנראַט. באַפֿעלן האָבן אַלע געמוזט אויספֿילן. איצט האָבן זיי געקיניגט ביד-חזקה, טיף געזונקען און געקיניגט, און זיך נאָך אײַנגערעדט אַז זיי דינען זײַערע ברידער, אַז ווען נישט זיי וואָלט נאָך געווען ערגער.

אַבֿרהם ביעליצקי האָט מיט אַ שווער האַרץ מסכים געווען אַז זײַנע צוויי זין זאָלן ווערן פֿאַליציאַנטן, און אַזוי אַרום אפֿשר אַפֿראָטעווען דאָס וואָס לאָזט זיך אַפֿראָטעווען. פֿון דער צווייטער זײַט האָט ער זיך געפֿילט אַ געצווינגענער דורך דעם מסור. ער איז גאַנצע נעכט נישט געשלאָפֿן. דאָס געוויסן זײַנס האָט אים געפֿייניקט, געפֿרעסן, און נישט בלויז דאָס געוויסן, נאָר אויך די מורא פֿאַר גאָט. ער האָט געוויסט אַז ער זינקט, אַז ער איז געפֿאַלן, נישט ווייניקער ווי די אַנדערע מענטשן פֿונעם יודנראַט, און אפֿשר נאָך טיפֿער.... ער האָט

געפרוויט זיך איינרעדן אז ער טוט דאס צוליב זיין ווייב און קינדער. אָבער די מענטשן פֿון יודנראַט טוען דאָך גענוי דאָס זעלבע, אויך זיי האָבן ווייבער מיט קינדער. אָבער די מחשבה אז ער קאָן אַפֿשר ראַטעווען זיין משפּחה, איז געווען שטאַרקער פֿון אַלץ.

זינט למך מיט בערלען טראָגן קיילעכדיקע פּאָליציי-היטלעך מיט אַ געלן שטערן פֿאַרנט, דאָכט זיך אים אז די מענטשן מייַדן אים אויס. אפֿילו טייל גווישע שכנים, האָט ער באַמערקט, דרייען לעצטנס פֿון אים אַוועק דעם קאַפּ. זיינע צוויי ברידער, די שוועסטערס און שוואַגערס קומען לעצטנס זעלטן אין זיין הויז אַרײַן. די קינדער זייערע באַווייזן זיך בכלל נישט. דער פֿאָטער זיינער, רב אפֿרים, דערמאָנט אפֿילו נישט מיט אַ וואָרט, אז זיינע אייניקלעך זענען געוואָרן פּאָליציאַנטן. אמת, ער האָט די צוויי זין אָנגעזאָגט ווי אַזוי זיך אויפֿצופֿירן, און יעדן טאָג פֿרעגט ער זיי אויס ווי אַזוי דער טאָג איז פֿאַרביי. צי האָבן זיי, חס-ושלום קיינעם נישט באַעוולט, צי, חלילה, קיינעם נישט באַליידיקט. אָבער גיי זיי אַ פּאָליציאַנט אונטער די דייַטשן און קיינעם נישט באַעוולען....

די דייַטשן, אָנהייבנדיק פֿונעם גענעראַל-גאַווערנאַטער אין קראַקע ביז צו דעם קלענטאָסטן באַאַמטן אין סלאָמע, האָבן "געפֿירט טיש", יעדער איינער פֿאַר זיך. יעדער איינער האָט אַרויסגעגעבן גזירות און באַפֿעלן וואָס ייִדן מעגן יאָ טאָן און נישט טאָן. ס'האָט אויסגעזען ווי זיי וואָלטן צווישן זיך קאָנקורירט ווער ס'וועט אַרויסגעבן שטרענגערע באַפֿעלן. אונטער יעדן באַפֿעל איז געווען צוגעשעפּעט, אין גרויסע אותיות, אז פֿאַר נישט אויספֿילן דעם באַפֿעל קומט טויטשטראָף. די באַפֿעלן פֿלעגט מען אַרויסהענגען אויף דער מויער פֿונעם יודנראַט. ייִדן פֿלעגן ליינען, קרעכצן און קריצן מיט די ציין. נישט איין מאָל ווען ס'האָט זיך די דייַטשן אויסגעדאָכט אז מען פֿילט נישט אויס די באַפֿעלן פינקטלעך, ווי עס דאַרף צו זיין, האָבן זיי אַראָנגעפּראָלט אינעם יודנראַט און געפּאַטשט דעם פֿאַרזיצער, אָדער געשמיסן מיט זייערע קאַנטשיקעס איבער די קעפּ פֿון די דאָרטיקע פּאָליציאַנטן. איין מאָל האָבן זיי דערשאָסן אַ באַאַמטן פֿונעם יודנראַט ווייל ער האָט געוואָגט צו ענטפֿערן אַ וואָרט, וואָס ס'איז זיי נישט געפֿעלן געוואָרן. ס'האָט אויסגעזען ווי דער יודנראַט איז לעצטנס גאָר געוואָרן דאָס גרעסטע כּפּרה-הינדל. און כאָטש קיין גרויסע ליבע האָט קיינער נישט אַרויסגעוויזן צו זיי, האָט מען

דאָך פֿאַרשטאַנען אַז ס'איז אָך און וויי אַז מען נעמט זיך שוין אויך צום יודנראַט. ביז איצט האָט מען זיך איינגערעדט, אַז דער רבֿ זשאַנדאַרמען אין שטאָט זענען אונטערגעקויפֿטע פֿאַרשווינען דורך געלבאַרדן און דעם יודנראַט. זיי האָבן זיך געדרייט אויף די גאַסן אין זייערע אויסגעפּוצטע געמזאָווע שטיוול, און אַלע האָבן געוויסט פֿון וועמען דאָס קומט. די גאָלדענע זייגערלעך אויף זייערע הענט זענען אויך געווען ייִדישע, נישט דווקא צוגערויבטע ביי ייִדן, אלא, פֿאַרקערט, מ'האָט זיי פֿרייוויליק געשאַנקען ווי מתנות, כדי זיי זאָלן נישט צו פֿיל ווילדעווען. אויך די מונדירן, זייערע, די העמדער, אפֿילו די אונטערוועש, זענען געווען פֿון ייִדיש האָב-און-גוטס.

אינעם יודנראַט זענען געזעסן טאָג און נאַכט שניידערס, שוסטערס און נייטערינס און געהאַלטן אין איין מאַכן שטיוול, אונזיפֿאַרמען און קליידער פֿאַר די דייטשן און זייערע ווייבער, אָדער קאָכאַנקעס. אַ סך פֿון זיי פֿלעגן אפֿילו אַהיימשיקן פעקלעך מיט מלבושים קיין דייטשלאַנד פֿאַר זייערע ווייבער און קינדער.

—אין און למד—. תל-אַבֿיבֿ: פֿאַרלאַג "ישראל-בוך", 1994, ז' 12-26.